

Ивана Давитков¹
(София)

Българският език в образователната система на Югославия² (от края на втората световна война до началото на 70-те)

Ключови думи: български език, българите в Сърбия, език на обучението
Keywords: Bulgarian Language, the Bulgarian community in Serbia, language of school
education

Увод

Българският език става част от югославската образователна система след края на Втората световна война и признаването на статута на национално малцинство на българите в Югославия. В продължение на повече от седемдесет години, изминали оттогава, родният език на българите в Сърбия преминава през различни начини на изучаване – бил е език на обучението (обучението се е водило изцяло на български език), изучаван е като учебна дисциплина с различен хорариум и различен статут (задължителен и избираем учебен предмет) в рамките на цялостно обучение на сръбски език, а е бил и част от експериментално двуезично обучение³.

¹ ORCID 0000-0003-3697-4029

² Названието Югославия използваме като общо, защото през посочения период то три пъти сменя съдържанието си. На 10 август 1945 г. е провъзгласена Демократична федеративна Югославия, на 29 ноември същата година тя се преименува във Федеративна народна република Югославия. С приемането на Конституцията от 1963 г. става Социалистическа федеративна република Югославия.

³ Експерименталната двуезична програма е въведена през 80-те години на миналия век в училищата в Цариград и Босилеград и заслужава да бъде обстойно из-

Въпреки че до днес съществува като част от чужда образователна система, без разработена методика за конкретната езикова ситуация и недостатъчно привлекателен за научната общност, българският език е ключов фактор за запазването на езиковата и националната идентичност на българите в Сърбия. Макар и с малко на брой трудове, българската научна общност е поставила основите в изследванията на тази сложна многопластова проблематика главно в периода след 2000 година⁴, като за разглеждането ѝ в социолингвистичен план ключов е трудът на Ценка Иванова⁵ *Близки и различни. Южнославянски езикови проекции* (Иванова 2004). Българският език в обучението на българите в Цариброд⁶ е предмет на разработката *Обучението по български език в гр. Димитровград, Република Сърбия – реалности и тенденции* (Радкова, Петров и кол. 2014: 171–198), в която наред с представянето на актуалната нормативна база се прави анализ на действащите в този момент учебни програми по български език в Република Сърбия, на учебниците и учебните помагала, но и на мотивацията за изучаване на български език и трудностите в усвояването на книжовната форма на българския език. В двата труда се отбелязва една важна особеност на присъствието на българския език в сръбската образователна система, а именно липсата на разработена методика за конкретната езикова ситуация (Иванова 2004: 181; Радкова, Петров и кол. 2014: 171).

Несъмнен принос в създаването на цялостен поглед върху проблематиката на обучението на български език в Сърбия представлява дисертационният труд на Ивана Младенов–Бочева *Мотивационни фактори, влияещи върху обучението на майчин език на българите* следвана (вж. Младенов–Бочева 2019: 24–26).

⁴ Преди 1989 г. е издадена монографията на Рангел Божков *Димитровградският (Царибродският) говор* (Божков 1984), в която се описват основните особености на местния говор. Макар и материалът да не е събиран на място, а от преселници в Република България, той представлява единственото по рода си описание на говора на царибродските българи (Божков 1984: 7).

⁵ На същата авторка е и статията *Статус бугарског језика у Србији са социолингвистичког и лингвокултуролошког аспекта* (Иванова 2007).

⁶ По-нататък в текста ще бъде използвано името на населеното място Цариброд. През 1950 г. то е променено с *Указ о промени назива града Цариброда у Димитровград и среза царибродског у срез димитровградски* (Сл. гласник НРС, год. VI, бр. 8, 1950), но днес се допуска употреба и на старото име в определени ситуации.

в Република Сърбия (Младенов–Бочева 2019). Макар и насочена предимно към полето на педагогическата психология, в дисертацията се открива както исторически обзор върху образованието на български език сред общността, така и актуалната правна и организационна уредба и анализ на актуалната ситуация с обучението на майчин език в училищата в Босилеград и Цариброд (Младенов–Бочева 2019: 1–39).

На територията на Сърбия разглежданата проблематика е представявала интерес единствено за местни българи⁷, които най-често са били част от образователната система и културния живот на общността (преподаватели, директори на училища и под.). Сред публикуваните текстове на представители на българското малцинство има и такива, от които може да се придобие представа за основните промени в статута на българския език в образователната система на Сърбия. Такъв е например текстът, озаглавен *Учебните програми по български език в Република Сърбия (1941–2001)*⁸, чийто автор е Пене Димитров (Димитров 2002) – дългогодишен учител по български език в гр. Босилеград.

Макар и българският език да се изучава в рамките на сръбската образователна система в Царибродско и Босилеградско, днес прави впечатление, че не във всички учебни заведения има възможност за обучение български език. В предучилищните заведения, както посочва И. Младенов–Бочева от данни, събрани на терен, образователно-възпитателната работа се осъществява на сръбски език. Българският език като език на обучението присъства в основното училище и гимназията в Босилеград, както и в гимназията в Цариброд (Младенов–Бочева 2019: 23)⁹, като в посочените училища освен обучение

⁷ Такива са: *Пълен размах на обучението в нова Югославия* (Трайков 1969), *Българският език в обучението и културата на нашата народност* (Дънков 1994) и др. Текстовете са публикувани на страниците на сп. „Мост“ – списание на българската общност в Сърбия, излизало в периода 1965–2011.

⁸ Публикацията представлява исторически обзор на промените, настъпили в учебните програми по български език (Димитров 2002).

⁹ Обучението на български език в посочените училища се възстановява по различно време – в ОУ в Босилеград през учебната 2006/07 г., в гимназията в Цариброд през 2009/10 г., а в гимназията в Босилеград през 2014/15г. (Младенов–Бочева 2019: 24–32).

на български се провежда и обучение на сръбски език (за тази цел са обособени различни паралелки – български, респективно сръбски). В основното училище в Цариброд обаче не се провежда обучение на български език, а в един момент дори се стига до изучаването му като избираем предмет (Младенов–Бочева 2019: 29, 30). Интерес в тази насока за бъдещи изследвания представлява и въведеното през учебната 2018/19 г. двузично обучение¹⁰, превеждането на сръбски учебници на български език, предназначени за ученици, обучаващи се на български език – „процес“, съпътстван от значителни трудности и др.

Всичко това трябва да се допълни с официалната статистика от преброяванията¹¹ в Република Сърбия, според която българската общност в Сърбия бързо се топи (самоопределилите се като българи според последното преброяване от 2011 г. са 18 543 (0,25 % от общото население в Сърбия – 7 186 862)¹²) и вече е сред малобройните национални малцинства. Интерес представлява и фактът, че според същото официално преброяване само 13 227 души определят българския език като майчин, а според данните за 1956/57 г. българският език е сред най-разпространените езици в основните училища в Сърбия (Петровић Тодосијевић 2016: 115). Според данните, посочени от Нада Радушки, за разглеждания от нас период е характерна относително стабилна¹³ ситуация откъм броя на представителите на българската

¹⁰ На сайта на училището (<http://oshristobotev.nasaskola.rs/>), както и на сайта на Министерството на образованието на Република Сърбия (<https://mpn.gov.rs/prosveta/obra%D1%95ovanje-i-ljudska-i-manjinska-prava/obrazovanje-na-jezicima-nacionalnih-manjina/>), липсва подробна информация за начина на провеждане на двузичното обучение в ОУ „Христо Ботев“ в Цариброд, но се разбира, че това е единственото училище в страната, в което се провежда такова обучение с език на национално малцинство. През юли месец 2022 г. изпратих въпросник до Националния съвет на българите в Сърбия с цел събиране на актуални данни за българския език в сръбската образователна система, но до този момент няма отговор.

¹¹ Данните са на сръбския Републикански статистически институт. В момента тече ново преброяване на населението в Сърбия.

¹² Става дума за данни от официалните преброявания на населението, като не можем да кажем със сигурност какъв е истинският брой на лицата с български произход.

¹³ Прави впечатление, че самоопределящите се като българи рязко намаляват в периода между 1971–1991 г. (вж. повече у Младенов–Бочева 2019: 6–8). Причините за това, както посочва Ц. Иванова, „са комплексни, сложни и представляват твърде

общност – през 1948 г. техният брой е 59 472, а през 1971 г. – 53 800 (Радушки 2021: 56).

Естеството на проблематиката изисква различните ѝ аспекти да бъдат изследвани както в синхронен, така и в диахронен план, тъй като получените резултати биха могли да ни предложат не само отговори, свързани с конкретното национално малцинство на територията на днешна Сърбия, а и да допринесат за търсене на ефективни решения в езиковото планиране и политики както в тази, така и в подобни на тази ситуации. Следователно, целта на изследването е представяне на основните фактори, влияещи върху обучението на майчин език в чуждоезикова среда в разглеждания период, а именно: представяне на нормативна рамка, даваща възможност на националните малцинства да се обучават на майчин език, навременно изработване на методически издържани учебни планове и програми, навременно осигуряване на подготвени учители, осигуряване на учебници и учебни помагала и под.

За да изпълним поне частично поставените сложни цели, сме изпълнили следните задачи:

- събиране и анализ на актуалните за периода учебни планове и програми;
- проучване на актуалната за периода нормативната база, касаеща обучението на националните малцинства в Югославия, включително българското;
- събиране и анализ на данни от печата на българската общност в Сърбия, както и от местни издания за училищата в Цариброд;
- анализ на данни, събрани на този етап от информатори в Цариброд.

Нормативна уредба, отнасяща се до езиците на националните малцинства в Югославия

Правото на обучение на майчин език, както и правото на изучаване на майчин език като учебен предмет в чужда държава, е свързано преди всичко с отношението на конкретната държава към националните малцинства на собствената си територия. Когато говорим за статута на българите като национално малцинство в рамките на

деликатен момент от много гледни точки“ (Иванова 2004: 172).

Югославия, трябва да подчертаем факта, че те го получават след приключването на Втората световна война. Съществено е и това, че в периода между двете световни войни в рамките на Кралството на сърби хървати и словенци (Кралство СХС) българите са сред непризнатите малцинства¹⁴. За нееднаквото отношение към националните малцинства в рамките на Кралство СХС пише Жарко Обрадович в статията си *Положај мањина у Југославијама*, като посочва, че албанското, турското и българското малцинства „макар и многочислени, не са били признати“ (Обрадовић 2018: 1175). Това на практика е означавало липса на „възможност за употреба на своя език в училищата и държавните институции, без печат, издателска дейност, културни организации и др.“¹⁵, в резултат на което изброените малцинства „не са имали възможност да запазят своите малцинствени особености“ (Обрадовић 2018: 1175). Този факт е важен и с оглед на езика на обучението, тъй като това е първият над двадесетгодишен период, в който е извършена замяната на езика на обучението в иначе развитото за периода учебно дело на територията, населена с българи¹⁶, която след подписването на Ньойския мирен договор (27 ноември 1919 г.) се присъединява към Кралство СХС.

След приключването на Втората световна война Цариград и Босилеград остават в рамките на Югославия по силата на Парижкия мирен договор, като с конституцията на Федеративна народна република Югославия (ФНРЮ) от 31 януари 1946¹⁷ и конституцията на

¹⁴ За българското малцинство в рамките на Кралство СХС пишат и други автори, които са разглеждали различни аспекти на посочената проблематика (Димитров 2002; Иванова 2004: 179; Младенов–Бочева 2019: 9).

¹⁵ Ако не е посочено друго, преводите от сръбски на български са на авторката – бел. ред.

¹⁶ За учебното дело на българите в Цариград в периода между двете световни войни вж. у С. Райчевски (Райчевски 2004: 244–256).

¹⁷ Конституцията на ФНРЮ може да бъде намерена тук: <http://www.arhivju.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html>.

Народна република Сърбия (НРС)¹⁸ от 1947 г.¹⁹ се гарантират правата на всички малцинства, включително и българското. Така напр. в чл. 13 от Конституцията на ФНРЮ и чл. 14 от Конституцията на НРС се посочва следното: „Националните малцинства във Федеративна народна република Югославия се ползват от правото и защитата на своето културно развитие и свободната употреба на своя език.“

С последвалите Конституционен закон (с. Уставни закон) от 1953 г. и новата Конституция на Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ) от 1963 г.²⁰ също се гарантират всички права на националните малцинства. В Конституцията от 1963 г. се въвежда понятието „народност“, за да се означа с него национално малцинство, като част от чл. 43 гласи следното:

С цел предоставянето на свободата на гражданите да изразяват своята народност и култура, на всяка народност – национално малцинство, е гарантирано правото да използва свободно своя език, да развива своята култура и с тази цел да основава организации и да ползва други утвърдени от Конституцията права. За представителите на отделните народности обучението в училище се провежда на езиците на тези народности.

Освен сложните и променящи се отношения между Югославия и Народна република България след Резолюцията на Информбюро от 1948 г. и в условията на разделения свят след Втората световна война, на които е посветено немалко внимание в научната литература²¹, този период е белязан и от вътрешдържавни процеси, сред които

¹⁸ Както посочва С. Петрович Тодосиевич, територията на Сърбия е специфична и по това, че на нейна територия се обучават представители на всички национални малцинства (българско, чешко, словашко и др.) освен на италианското, което се обучава в училища на територията на Хърватия (Петровић Тодосијевић 2016: 118).

¹⁹ Публикуван в „Сл. гласник Народне Републике Србије“, год. III, бр. 3, 1947.

²⁰ За Конституцията на СФРЮ вж. тук: <http://www.arhivju.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_sfrj_1963.html>. Конституцията може да бъде намерена тук: <<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>>.

²¹ Е. Калинова (Калинова 2006: 224–251); П. Драгичиш, О. Драгишич (Драгишич 2019) и др.

несъмнено важно място заема голямата образователна реформа²² в периода между 1944 и 1959 г., в резултат на която през 1958 г. е приет Общият образователен закон²³ (Общи закон о школству) (Петровић Тодосијевић 2016).

През 1959 г. е приет Законът за основните училища (Закон о основној школи)²⁴, като в чл. 10 от същия закон гласи следното: „На националните малцинства в училищата се осигурява обучение на националния език в съответствие с разпоредбите на този и други закони и в съответствие с международните задължения на Федеративна народна република Югославия.“ В чл. 26 от същия закон обаче се предвижда и възможността за двуезично обучение: „В областите,

²² На тази образователна реформа е посветена дисертацията на С. Петрович Тодосевич *Социјализам у школској клупи. Реформа основношколског система у Србији 1944–1959* (Петровић Тодосијевић 2016). Авторката описва и политиката на образованието и възпитанието в Югославия преди приемането на Общия закон за училищата през 1958 г., като дава ценни данни за състоянието на образователната система в Югославия от 1944 до 1959 г. в светлината на образователната политика след приключването на войната (Петровић Тодосијевић 2016).

²³ След приключването на войната са приети различни закони и подзаконови актове за образованието (Закон за задължителното седмоласно образование от 1945 г., Закон за народните училища от 1951 г., Закон за управлението на училищата от 1955 г. и под.) (Петровић Тодосијевић 2016: 71). За сложния процес на образователната реформа, в резултат на която се приема Общият образователен закон, пише Саня Петрович Тодосиевич:

Общият закон за образованието от 1958. година, с който на територията на Югославия е въведено задължително осемкласно образование не само като резултат от вътрешен диалог, но и като диалог, който представителите на Комисията за реформа в образованието водят с авторитетни международни специалисти под егидата на ЮНЕСКО, представлява последна фаза на процеса на изграждане на модерна образователна система в Югославия, която се състои от: решенията на Третия пленум на ЦК на КПЮ (декември 1949), Закона за управление на държавните стопански предприятия и висшите стопански обединения от трудовите колективи (1950), с който е въведено постепенно преминаване към самоуправление, основаването на Катедрата по педагогика при Философския факултет на Белградския университет (1950), Закона за народните училища (1951), Конституционния закон (1953), Решението за основните принципи на общественото управление в училищата (1954), Общия закон за управление на училищата (1955), основаването на Съюзния институт по просветата (1955). (Петровић Тодосијевић 2016: 55).

²⁴ Законът е публикуван в „Сл. гласник Народне Републике Србије“ год. XV, бр. 30, 1959 г.

в които живеят национални малцинства и население от югославските националности, се основават според възможностите паралелки и училища с двуезично обучение“. Със същия член се предвижда и обучение по сърбохърватски език за представителите на националните малцинства: „с цел осигуряване на активното участие на националните малцинства в обществения живот на страната“.

През следващата 1960 г. е публикуван Законът за организацията на училищата, в които обучението се провежда на малцинствен език (с. Закон о организацији школа у којима се настава изводи на језицима националних мањина)²⁵. С този закон се уреждат организацията и работата на училищата, в които обучението се провежда на някой от малцинствените езици. Както гласи чл. 9 от този закон, обучението в тези училища се провежда на езика на националното малцинство съгласно разпоредбите на приетия през 1958 г. Общ образователен закон, на този закон и на други нормативни документи и международни задължения на ФНРЮ. С чл. 3 от този закон освен обучение на съответния език се предвижда и обучение по национална култура на съответното малцинство, като с учебните планове и програми задължително се предвижда обучение по езика, литературата и историята на съответното малцинство. В същия член се посочва, че в разглежданите училища задължително се провежда обучение и по сърбохърватски език. Провеждането на учебния процес на езика на съответното малцинство според чл. 5 от посочения закон трябва да се провежда и в професионални училища и гимназии, а от чл. 15 се разбира, че разпоредбите на този закон трябва да се прилагат и в предучилищните заведения, които се посещават от деца на представители на съответното национално малцинство. От чл. 7 от този закон се разбира, че ако няма достатъчно желаещи да се обучават на съответния език, тогава се прибегва до организиране на обучение под формата на „смесени паралелки за областите с повече училища“ или под формата на „допълнително обучение по майчин език“. В чл. 8 е упомената и възможността за двуезично обучение, каквато е предвидена и в Закона за основните училища. Важна част от този закон представляват чл. 9 и чл. 10, с които се предвижда подготовка

²⁵ Законът е публикуван в „Сл. гласник Народне Републике Србије“, год. XVI, бр. 29, 1960 г.

на начални учители на езика на съответното малцинство (чл. 9), както и възможност за организиране на обучението по определени дисциплини или групи дисциплини на езиците на националните малцинства в рамките на полувисши и висши учебни заведения, в които се подготвят преподавателски кадри за посочените училища.

Учебни планове и програми

Както вече беше посочено, със законодателството на Югославия на националните малцинства се гарантира не само правото на изучаване, но и цялостно обучение на майчин език, което означава наличие на утвърдени учебни програми, осигуряване на учебници по всички учебни предмети на съответния език, както и осигуряване на достатъчно подготвени преподавателски кадри. Това обаче се оказва непосилно за българската общност в Сърбия, която веднъж вече е изминала пътя на промяна на езика на обучението в периода между двете световни войни. По време и след края Втората световна война обучението се е провеждало изцяло на български език, а броят на учениците в българските паралелки след приключването на войната е голям²⁶. От летописната книга на гимназията в Цариброд се разбира, че през учебната 1945/46 г. са били записани 487 ученици, от които от българска народност са 483, като в обучението се включват 43 ученици с българско гражданство²⁷. Данни за броя на българските и сръбските паралелки периодично се появяват и на страниците на в. „Братство“, но прави впечатление, че за разлика от информацията, която се дава за основното училище в Цариброд, липсва такава за местната гимназия. Така още във втория брой на вестника²⁸ се съобщава за броя на паралелките в основното училище в Цариброд – 35 общо, от които 25 с език на обучение български и 10 с език на обучение сръбски. На същата страница се намира и новина за местната гимназия, но в нея не се съобщава нищо за езика на обучението. От

²⁶ Данни за броя на учениците, обучаващи се на български език, за определени периоди могат да бъдат намерени в летописните книги на двете царибродски училища – ОУ „Христо Ботев“ (Тодоров, Котев и др. 2020) и гимназията „Св. Св. Кирил и Методий“ (1991).

²⁷ Става дума за ученици, чиито родители са работели в Цариброд (1991: 87).

²⁸ В. „Братство“, бр. 2, 1959, с. 8; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-2.pdf>>.

страниците на вестника²⁹ се разбира, че и през 1965 г. броят на българските паралелки е бил голям – 12 сръбски и 26 български паралелки.

До април 1946 година обучението в Цариброд се провежда на български език по програмата на Министерството на народното просвещение на България, след което обучението продължава да се провежда на български език, но по програма на Югославското министерство на просветата (Тодоров, Котев и кол. 2020: 37). Важно е да се посочи и това, че обучението в началните класове в основно училище „Христо Ботев“ от 1944 до септември 1948 г. се провежда изцяло на български език, като сръбският език не е бил изучаван като учебен предмет. Сръбският език започва да се изучава в трети и четвърти клас като учебен предмет от учебната 1948/49 година с решение на Министерството на народната просвета на Сърбия (Тодоров, Котев и кол. 2020: 39). Според намерените на този етап данни, като интересен се очертава фактът, че учебните програми по сръбски език като немайчин за училищата, в които обучението се провежда на български език (Просветни 1960: 223–229), както и учебната програма по български език за основните училища (Просветни 1960: 229–233) се появяват едва през 1960 г.³⁰ На този етап не беше открита информация за учебни планове и програми, предназначени за училищата с обучение на български език, издадени преди 1960 г. в Югославия.

Учебен план и програма за основните училища в Народна република Сърбия³¹ е приет на заседанието на Съвета по просвета на Народна република Сърбия на 8 юли 1959 г. на основание чл.30, ал.

²⁹ В. „Братство“, бр. 174, 1965 г.; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br-174.pdf>>.

³⁰ В същия брой е публикувана проектопрограмата по история за основните училища с български като език на обучение (Просветни 1960: 233–237).

³¹ В същия брой е обнародвана и учебната програма по сръбохърватски език като майчин с дадени разяснения към нея, свързани с методите на работа в клас, подбора и анализа на литературните текстове за извънкласно четене и под. Посочват се заглавия на произведения по класове (от пети до осми клас), които да бъдат четени в клас или за извънкласно четене. Типично за периода, особено непосредствено след приключването на войната, в учебната програма от ранна възраст се включват военни теми (Просветни 1959: 121–127).

2 от Общия закон за просветата и чл. 6 от Уводния закон на Общия закон за просветата (Просветни 1959: 121). В общия учебен план е предвиден седмичният хорариум за обучението по майчин език на националните малцинства: от 1. до 3. клас – 6 часа; за 4. и 5. клас – 5 часа; от 6. до 8. клас – 4 часа седмично. В историческия си обзор върху учебните програми П. Димитров с основание отбелязва, че за първата учебна програма по български език в бележка под линия се посочва следното: „Учебната програма по майчин език е изработена върху материала на сърбохърватския език“ (Димитров 2002). Това означава, че посочените учебни програми са еднотипни с тези по сръбския език като роден³².

Предвид предварително определените цели на тази статия, тук ще посочим само най-важните характеристики на учебните програми по български език като майчин от 1960 г. и 1962 г., като един съпоставителен анализ на съдържанието на всички програми по български език от 1945 г. до наши дни би представлявал интерес за бъдещи изследвания.

Както вече отбелязахме, учебната програма по български език като майчин за основните училища в Югославия е структурно еднотипна с програмата по сръбски език като майчин, като към нея не са дадени допълнителни разяснения (методи на работа, подбор и анализ на литературни текстове и под.), както това е направено за програмата по сърбохърватски език за същите училища. В духа на водещата за времето идеология, сред задачите на обучението по български език се посочва и следната: „да допринася за формирането на моралния образ на учениците и в духа на югославския социалистически патриотизъм, да развива характеристиките на тяхната национална индивидуалност“ (Просветни 1960: 229).

Съгласно разглежданата учебна програма обучението по български език като майчин съдържателно изглежда по следния начин:

– в I клас се включват: Обща подготовка (въвеждане на учениците в общия ред и работа; проверка на знанията и уменията, с които децата влизат в училище и под.); Начално четене и писане; Устни

³² В изследването Обучението по български език в гр. Димитровград, Република Сърбия – реалности и тенденции също се отбелязва, че актуалните учебни програми по български език са еднотипни с тези по сръбски език като роден (Радкова, Петров и кол. 2013: 175).

и писмени упражнения; Езикови правила (различаване на изречения, думи и звукове; употреба на главна буква и под.);

– във II и III клас се включват: Упражнения по гладко и логично четене (работа с народни и авторски приказки, басни, разкази, научнопопулярни текстове; четене, преразказване и заучаване наизуст на кратки откъси и под.); Писмени и устни упражнения (описание, преразказ, рецитиране; преписване на текстове, съчиняване на кратки текстове и под.); Езикови правила (употреба на главна буква и на препинателни знаци, правилна употреба на ер голям и ер малък, отстраняване на диалектните форми: *я, он, они* и под.). За трети клас съдържателните ядра са същите, като учебното съдържание се задълбочава;

– в IV клас се запазват упражнения по четене и писане, както и устни и писмени упражнения, а вместо езикови правила се появява граматика (съществителни имена, членуване на съществителните, правила за употреба на пълен и кратък член, прилагателни имена и под.);

– от V до VIII клас присъстват: Логическо и изразително четене и анализ на литературен текст; Устна и писмена реч; Граматика.

Прави впечатление, че още от първи клас се набляга върху поправянето на грешките, които се получават под влияние на местния говор, напр. в материалите за първи клас се посочва следното: „Да се обърне внимание на правилното произношение на съгласните *ц* и *џ* (да се коригира местният изговор *нечу, преџа, ђисело* и др.), а също така и съгласните *к* и *ф* (да се коригира местното преминаване на съгласната *ф* във *в* и др.) [...]“ (Просветни 1960: 230). Забелязва се, че в часовете по български език се набляга и върху усвояването на сръбския език, напр. „Успоредно с усвояването на новите понятия да се припомни как се наричат тези форми в сърбохърватския език“ (Просветни 1960: 231). Начинът, по който е представен българският език в разглежданите програми с оглед на езиковата ситуация, в която „местният говор на българския език е основен за битовото общуване, в междуличностните контакти в населените места и в трудовете

колективи“ (Иванова 2004: 177)³³, следва да бъде предмет на друго изследване.

Като четиво се посочват само препоръчаните произведения, не е направено разпределение според възрастта, а учителят трябва сам да направи избор от предложеното за съответната възраст. В рамките на литературата на майчин език се дават и заглавия от чужди литератури на български език, заедно с препоръката да се доставят произведения на сръбски и чужди автори на български език. Препоръчаната българска литература изглежда по следния начин (спазен е оригиналният език и правопис³⁴):

ДЕЛА БУГАРСКИХ ПИСАЦА И ПЕСНИКА

- 1) *Народне пеоме, приче и загонетке*
- 2) *Георги Раковски: Горски путник*
- 3) *Петко Рачо Славејков: Изворт на белоногата, Бојка војводе, Зборник песама и баони*
- 4) *Васил Друмев: Нештастната фамилија*
- 5) *Лубен Каравелов: Војвода Донче, Неда, Мјченик, Сирото семејство, Блгаре от старо време, Мамино детенце, Је ли крива судбина*
- 6) *Христо Ботев: Сбрани счиненија (фелтони и статије). Песме Ботева*
- 7) *Иван Вазов: Грамада, Једин кт от Стара Планина, Немили недраги, Под игото, Епопеја на незаборавените*
- 8) *Стојан Михајловски: Басне*
- 9) *Алеко Константинов: До Чикаго и назад, Баја Гањо,*
- 10) *Елин Пелин: Дечје приповетке, Андоешко, Гераците, Земја, Јан Бибијан, Јан Бибијан на луната и друге приче.*
- 11) *Петко Тодоров: Идили*
- 12) *Тодор Влајков: Преживјаното, Леља Јена, Ѓадо Славчовата унука*
- 13) *Јордан Јовков: Старопланински легенди, Вечери в Антимоновскиј хан, Песента на колелетата, Чифликт крај границата, Борјана*
- 14) *Пејо Јаворов: Градушка, На нивата, Арменци, Хајдушки копненија, Биографија Гоце Делчева.*
- 15) *Антон Страшимиров: Хоро, Крстопт.*
- 16) *Гео Милев: Септември*

³³ За българо-сръбските езикови контакти и книжовноезиковата практика на българите в Сърбия пише Ц. Иванова (Иванова 2004: 169–199).

³⁴ Така изписани заглавията на класически български произведения стават неразбираеми както на български, така и на сръбски език.

- 17) Христо Смирненски: *Песме*
- 18) Никола Вапцаров: *Песме*
- 19) Ангел Каралијчев: *Приче за децу*
- 20) Добри Немиров: *Приче за децу*
- 21) Георги Караславов: *Приче за децу* (Просветни 1960: 233).

Две години по-късно, през 1962 г.³⁵, се появяват учебни планове и програми за гимназиална степен на обучение, което се провежда на езиците на националните малцинства (Просветни гласник 1962: 137-140), както и програмите за български език като майчин (Просветни гласник 1962: 160–165). Заслужава обаче да се отбележи, че според данните от летописната книга на гимназията в Цариброд обучение на български език е имало до 1963/64 учебна година, след което в рамките на десет години (до 1975 г.) обучението се е провеждало „и на български, и на сърбохърватски“, без да се посочват причините за настъпилата промяна в езика на обучението, както и за това как на практика е било разделено учебното съдържание между двата езика на обучение³⁶. От публикувания учебен план става ясно, че гимназиалното образование се е осъществявало в два профила: хуманитарен и природоматематически, като за първия предвиденият седмичен хорариум по майчин език е по четири часа седмично от 9. до 12. клас, а за втория – 4 часа седмично в 9. клас и 3 часа седмично от 10. до 12. клас. От разясненията към програмата става ясно, че разпределението на учебното съдържание е извършено така, че „първата година да се посвети на въвеждането на ученика в литературата като изкуство, респ. в, а следващите три класа – на изучаването на историята на литературата, с тенденция към задълбочаване и подготовка на ученика за анализ на литературното произведение“ (Просветни 1962: 164). В изучаването на историята на българската литература се набляга на „краткия и предимно информативен преглед [...]. Акцентът при изучаването на историческото развитие на българската литература е върху XIX и XX века“ (Просветни 1960: 164). За разлика от учебната програма по български език за основните училища, в тази е извършен подбор на автори и заглавия за всеки клас. В учебните програми за двата профила акцентът е върху литературата и литературната

³⁵ През същата година е публикувана и учебна програма по история за гимназиите, в които обучението се провежда на български език (Просветни 1962: 165–173).

³⁶ Вж. *Сто години Царибродска/Димировградска гимназия (1891–1991)* (1991: 114).

творба. Обособени са още две ядра: граматика и устно и писмено изразяване, като граматиката на съвременния книжовен български език се разглежда като помощно средство „в изучаването на стила и езика на писателите и в изучаването на съвременния правопис“ (Просветни 1960: 165). И тук се отбелязва голямата близост между сръбския и българския език, като по тази причина се препоръчва да се обръща по-голямо внимание на членуването, образуването на степените за сравнение при прилагателните имена, падежните форми и под.

Учебници и учебни помагала

Напрежението в междудържавните отношения след 1948 г., както отбелязва С. Петрович Тодосиевич, се отразява и върху въпроса с учебниците, предназначени за представителите на българското и албанското малцинство, „които до този момент пристигат официално от България и Албания, което от средата на 1948 година се смята за неприемливо“ (Петровић Тодосијевић 2016: 350, 351). Авторката добавя и това, че въпросът „няма да бъде решен през целия период на прекъсване на дипломатическите отношения между Югославия и СССР, респ. страните с народна демокрация, т.е. до 1953 година“ (Петровић Тодосијевић 2016: 351). Въз основа на данните, които посочва същата авторка, единственият учебник, печатан в Югославия на български език до учебната 1950/51 г., е христоматия за основните училища, но не се посочва за кой клас е била предназначена тя (Петровић Тодосијевић 2016: 351).

Справката за издаваните учебници на български език в Сърбия в различни периоди³⁷, оставя впечатлението, че обучението на български език е било само донякъде обезпечено откъм учебници и учебни помагала. От направената справка се забелязва, че непосредствено преди публикуването на учебните планове и програми, за които стана дума, са издадени два учебника по български език за горните класове за основните училища през 1956 г. и 1957 г., като първият е христоматия³⁸, а вторият – граматика³⁹. Прави впечатление, че

³⁷ Такава може да бъде направена чрез cobiss.sr: <https://sr.cobiss.net/>.

³⁸ Тодор С. Маневић, Уџбеник бугарског језика за више разреде осмогодишње школе бугарске националне мањине у ФНРЈ. 1, Читанка.

³⁹ Тодор С. Маневић, Уџбеник бугарског језика за више разреде осмогодишње

оригиналните заглавия на посочените учебници са на сръбски език. От обзора на П. Димитров разбираме, че още през 1947 г. започват да се употребяват две хрестоматии в обучението по български език, които обаче са хрестоматиите по сръбски език от 1. до 4. клас, преведени на български (Димитров 2002). Според сръбския библиотечен електронен каталог през разглеждания период са издадени десет учебника по български език и литература, като само едно заглавие, издадено през 1967 г., е предназначено за средната степен на образованието – „Българска литература, кн. 1, гимназиален наръчник“ на М. Младенов. В каталога това е единственото заглавие по българска литература за периода до 1970 г., предназначено за гимназиална степен.

В същия каталог заглавията на първите преведени на сръбски учебници по различни учебни предмети (география, химия, естествознание, аритметика, история и др.) започват да се появяват от 1959 г., като до 1970 г. са издадени около 30 учебника в превод от сръбски на български език за различни учебни предмети и класове на основните училища. По-голямата част от преводачите са представители на българското малцинство.

На страниците на в. „Братство“ спорадично се появяват текстове, посветени на учебниците за училищата с обучение на български език. Така още във втория брой на посочения вестник от 1959 г. можем да прочетем новината *Нови учебници*⁴⁰, в която се съобщава, че за уч. 1959/60 г. учениците от българското национално малцинство ще получат седем нови учебника, като се допълва, че някои от тях тази година са преведени за първи път, а някои вече излизат в трето издание. Съобщава се също, че паралелките от първи до четвърти клас вече разполагат с всички учебници, докато прогимназиалните класове нямат само учебници по математика.

След приключването на образователната реформа очаквано се появява нужда и от нови учебници, за което се съобщава и в разглеждания вестник от 1960 г., в който се съобщава, че се очаква да излязат от печат нови учебници на сръбски език за основните училища,

школе бугарске националне мањине у ФНРЈ. 2, Граматика.

⁴⁰ В. „Братство“, бр. 2, 1959г., с. 6; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-2.pdf>>.

които „съгласно Закона за малцинствените училища ще се превеждат и на български език за нуждите на малцинствените училища в Димитровградско и Босилеградско“⁴¹. От новината се разбира, че тече процес по издаване на нови учебници и че става дума за учебници по различни предмети, предназначени за обучението от трети до осми клас, като се допълва, че предстои от печат да излязат наръчници за преподавателите. Тук за първи път се споменава учебник, предназначен за гимназиално образование (учебник по българска литература). От новината се разбира също, че за превеждането се разчита на представители на българското малцинство – не само на просветни работници, а и на граждани, както и че е създадена Комисия за превеждане на учебници към издателството.

Новина за превеждането на учебници се появява отново през 1962 г., като в нея за първи път се заявява, че в бъдеще предстои работа по учебници на български език за нуждите на средните училища⁴². Прави впечатление, че на страниците на в. „Братство“ периодично се появяват текстове, свързани със състоянието на учебниците, предназначени за българското малцинство⁴³. Създава се впечатлението, че с превеждането на нужните учебници никога не се е приключило. Така напр. въпреки твърденията за пълно обезпечаване с учебници, през 1965 г. се появява навина *Още 19 учебника на български език*⁴⁴. В някои от текстовете се долавят съществуващите проблеми в подготовката на учебниците. Така въпреки обещаващото заглавие *Завидни успехи в учебното дело в Димитровградско*⁴⁵ в текста се съобщава за недоброто качество на някои преводи, както и за недостиг на кадри.

От всичко това следва заключението, че в обезпечаването с учебници на различни образователни степени липсва систематичност

⁴¹ В. „Братство“, бр. 29–30, 1960г., с. 11; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-29-30.pdf>>.

⁴² В. „Братство“, бр. 71, 1962 г., с. 8; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-71.pdf>>.

⁴³ В. „Братство“ – бр. 84, 1963; бр. 111, 1963; бр. 127, 1964 г.; бр. 129, 1964. <<http://kultura.bosilegrad.rs/bg/category/digital-centar/kolekcii/>>.

⁴⁴ В. „Братство“, бр. 173, 1965; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-173.pdf>>.

⁴⁵ В. „Братство“, бр. 127, 1964, с. 7; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-127.pdf>>.

и последователност. Поради смяната на учебните планове и програми се налага периодично наново да се превеждат учебници по различни учебни предмети, което прави почти невъзможно пълното обезпечаване с учебници на български език във всички образователни степени. Недостигът на подходящи учебници и детска литература се посочват сред причините за предпочитането на обучение на сръбски език в основното училище от представителите на българското национално малцинство:

В училището обаче назрява сериозен проблем, породен от това, че липсват учебници и детски списания на български език, а този факт съвсем естествено оказва влияние при формирането на паралелки в горните класове, както и при записването на учениците в първи клас. Мнозина избират обучението на сръбски език, защото има подходящи учебници и детска литература на сръбски език. (Тодоров, Котев и кол. 2020: 45)

Тази тенденция е характерна още за началото на 60-те години (Тодоров, Котев и др. 2020: 45) и съвпада с информацията, посочена в летописната книга на местната гимназия, че обучението на български език се е провеждало до 1963/64 година, след което то се е провеждало и на български, и на сръбски.

За разлика от основната степен, нуждата от учебници за средната образователна степен почти не се споменава в печата. Затова не изненадва, че през 1978 г. Общинският съвет – Димитровград, в отговор на търсената от царибродската гимназия информация за употребата на езика, се посочва следното:

Наред с останалите проблеми, които затрудняват последователното прилагане на Устава на ОС и Устава на училището, по отношение на употребата на български и сърбохърватски език смятаме, че решаваща роля в тази връзка е имала и липсата на учебници на български език. Никога до този момент не са предприети организирани и последователни мерки за преодоляване на тези проблеми, а е известно, че учебникът е основно помагало не само на ученика, но и на учителя в осъществяването на определената програма.⁴⁶

⁴⁶ Служебна бележка № 01.16/2 от 22.02.1978 г., Гимназия „Йосип Броз Тито“.

Подготовка на учители за училищата с обучение на български език

Изследваният период в обучението на българите в Народна република Сърбия е интересен и откъм възможности за обучението на учители, които да могат да преподават на български език, с цел осъществяване на правото на обучение на роден език, заложено в нормативната уредба на Югославия. Наличието на подготвени кадри, имащи възможност за периодично опресняване на знанията по роден език, особено в условията, когато една общност се намира в границите на чужда държава, е сред съществените фактори в обучението на майчин език.

В началото на периода подготовката на учители се е осъществявала в Педагогическото училище в Цариброд⁴⁷. Както посочва Ц. Иванова, това училище „съществува няколко години от 1947/48 и подготвя над 150 учители“ (Иванова 2004: 180). Според данните, които посочва С. Петрович Тодосиевич, педагогическо училище с обучение на български език е имало и в Алексинац (Петровић Тодосијевић 2016: 218), но на този етап не разполагаме достатъчно информация за посочените педагогически училища. Този въпрос следва да бъде разглеждан, за да се получи пълна картина за възможностите за обучение на учители.

В момента на публикуването на първите учебни планове и програми за основните училища с обучение на български език „към Полувисшето педагогическо училище в Ниш (съществувало в периода 1947–1974 година) за нуждите на просветното дело и за културния живот на българската народност в Босилеградския и Димитровградския край се основава Отделение (Група) за български език и литература“ (Иванова 2004: 180). Новината за откриването на българистична специалност при ВПШ в Ниш се появява на страниците на в. „Братство“ от 1960 г.⁴⁸, като в нея се посочва, че специалността се създава

⁴⁷ С. Петрович Тодосиевич посочва всички педагогически училища, в които обучението се е провеждало на езиците на националните малцинства. Такива училища според авторката е имало в Джаковица (на албански), Нови Сад и Суботица (на унгарски), Алексинац, Димитровград (на български), Вършац (на румънски), Бачки Петровац (на словашки) (Петровић Тодосијевић 2016: 218).

⁴⁸ В. „Братство“, бр. 31, 1960г., с. 4; <http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br-31.pdf>. Както отбелязва Ц. Иванова, годината е важна и за новинарско-издателската къща „Братство“, която през същата година е преместена от Пирот в Ниш (Иванова

по решение на Съвета за просвета и култура на Народна република Сърбия и се добавя, че занятията започват през учебната 1960/61 г. За развитието на новосъздадената българистична специалност, закрыта през 1969/70 г.⁴⁹, периодично се появяват новини на страниците на вестника. В самото начало отзивът е скромен, продължителността на обучението е 4 семестъра, като освен за редовно, е имало възможност и за задочно обучение⁵⁰. Важен е и фактът, че това е първата по рода си специалност в Югославия, което означава, че изцяло е трябвало да се разчита на нея за подготовката не само на учителски кадри, а и на кадри в областта на превода, културата и под.⁵¹ В новината⁵² се съобщава също, че има обезпечени преподавателски кадри за българистичните дисциплини (история на българската литература, граматика на съвременния български език, история на българския език, методика на българския език, езикознание, теория на литературата). Въпреки заложените амбициозни цели само три години след откриването, тя се превръща в „двойна специалност“ с обучение по сръбски и по български език⁵³. Подробно обяснение за настъпилите промени и за причините за взетото решение в специалността дава преподавателят М. Младенов в *Много по-широки перспективи за ония, които следват български език в Ниш*⁵⁴. В новината се съобщава, че причините за въвеждане на двойна специалност са свързани с това, че завършилите могат да се реализират само в училищата в Цариброд и Босилеград, където се преподава български език. За българистиката в Ниш също периодично се появяват новини на страниците на вестника. Така напр. от новината *И други народности*

2004: 180).

⁴⁹ През учебната 2001/02 г. във Философския факултет в Ниш се открива лекторат по български език (Иванова 2004: 180).

⁵⁰ В. „Братство“, бр. 34, 1960 г., с. 4; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-34.pdf>>.

⁵¹ Пак там.

⁵² Пак там.

⁵³ В. „Братство“, бр. 85, 1963 г., с. 8; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-85.pdf>>.

⁵⁴ В. „Братство“, бр. 100, 1963 г., с. 5; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-100.pdf>>.

*учат български език*⁵⁵ можем да разберем, че в специалността са се обучавали и студенти от други народности, както и че в този момент във Филологическия факултет в Белград вече има специалност „Българистика“, която съществува и днес⁵⁶.

Може да се каже, че специалността в Ниш, която се запазва едно десетилетие, е изиграла важна роля в подготовката на кадри за нуждите на българите в Сърбия. Както изтъква Ц. Иванова, за едно десетилетие „в Нишкото педагогическо училище се дипломират стотина педагози, които работят в училищата на българската народност, в културни и издателски институции, в печатни и електронни медии, също в държавни и обществени органи на териториите на общините Димитровград, Босилеград, Пирот, Ниш, Враня” (Иванова 2004: 180). Но също така може да се направи изводът, че до началото на 70-те възможностите за обучение на учители, преподаващи други учебни предмети на български език, са се променяли⁵⁷. Според информацията, с която разполагаме, само в началото на периода е съществувала такава възможност.

На страниците на в. „Братство“ за разглеждания период не се открива информация за провеждани специализирани семинари за учители по български език, както и за учители по други учебни предмети, които са се преподавали на български език. Прави впечатление, че периодично са провеждани семинари, предназначени за просветни работници, но те не са били насочени към българския език. Този въпрос, а също и актуалното състояние на специализираните семинари и квалификационни курсове за преподавателите по български език и литература в Република Сърбия, както и за преподавателите по различни учебни предмети, заслужават да бъдат изследвани.

⁵⁵ В. „Братство“, бр. 172, 1965 г., с. 6; <<http://media.kultura.bosilegrad.rs/2018/12/Br.-172.pdf>>.

⁵⁶ За българистиката в Белград вж. Д. Дончева, Н. Бечева (2013) и И. Давитков (2021).

⁵⁷ Такава възможност се появява едва през 1977 г. в Полувисшето педагогическо училище във Враня (Иванова 2004: 180).

Заклучение

От представените данни биха могли да се направят някои изводи във връзка с осъществяването на правото на обучение на български език сред българската общност в Сърбия от признаването ѝ до началото на седемдесетте години на миналия век. Правата, свързани с обучението на майчин език и заложи в нормативната уредба на Югославия в разглеждания период, на практика са могли да бъдат осъществени само частично, поради липсата на систематичност и последователност в осигуряването на основните предпоставки за провеждане на подобен тип обучение, а именно: възможности за подготовка на учителски кадри по различни учебни предмети; възможности за опресняване на знанията по български език на учителите; изместване на центровете за подготовка на българисти към вътрешността на страната; забавяне на учебни планове и програми, предназначени за училищата в двете погранични общини; непоследователност в осигуряването на нужните учебници и учебни помагала на и по български език, което с особена сила важи за гимназиалното образование. Обучението на български език в този период не може да бъде разглеждано извън съответния контекст – следвоенен период, белязан от променливите отношения между Югославия и Народна република България.

От предложения текст става ясно, че проблематиката е само частично изследвана и че за бъдещи изследвания се очертават много въпроси, свързани както с промените в статута на българския език сред българската общност в Сърбия, така и с актуалните въпроси на обучението на българските общности зад граница.

Библиография

- Божков, Р. (1984). *Димитровградският (Царибродският) говор*. София: Издателство на БАН.
- Давитков, И. (2021). Минало и настояще на българистиката в Белградския университет. *Български език и литература* 63 (5), 475–486.
- Димитров, П. (2002). Учебните програми по български език в Република Сърбия (1941–2001), *Български език и литература*, кн. 1, 2002; LiterNet: <https://litenet.bg/publish8/pidimitrov/syrbia.htm> [20 XII 2022].
- Дончева, Д.; Бечева, Н. (2012). Минало и бъдеще на българистиката в Белградския университет. В: *Минало, настояще и перспективи на*

- чуждестранната българистика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 118–127.
- Драгишић, П.; Драгишић, О. (2019). *Југославија и Бугарска 1944–1980. Хроника неуспешног пријатељства*. Београд: Stella Polare.
- Дџнков, А. (1994). Българският език в обучението и културата на нашата народност. *Мост* 135–136, 94–99.
- Иванова, Ц. (2004). *Блиски и различни. Южнославянски езикови проекции*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“.
- Иванова, Ц. (2007). Статус бугарског језика у Србији са социолингвистичког и лингвокултуролошког аспекта. В: *Положај националних мањина у Србији*. Београд: САНУ, 571–579.
- Калинова, Е. (2006). Българо-југославските отношения 1953–1963 г. Между идеологијата и прагматизма. В: *Проблемът Изток–Запад. България и Балканите*. София: Асоцијација Клио–96, 224–251.
- Младенов–Бочева, И. (2019). *Мотивационни фактори, влијаеци върху обучението на мајчин език на българите в Република Сърбија* (дисертација за присъждане на научна и образователна степен „доктор“, защитена в СУ „Св. Климент Охридски“).
- Обрадовић, Ж. (2018). Положај мањина у Југославијама. *Социолошки преглед* 52 (4), 1171–1195; <<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2018/0085-63201804171O.pdf>> [28 VIII 2022]
- Петровић Тодосијевић, С. (2016). *Социјализам у школској клупи. Реформа основношколског система у Србији 1944–1959*. (докторска дисертација, Универзитет Сингидунум).
- Просветни гласник: службени орган Министарства просвете НР Србије (год. IX, бр. 7–9, 1959; год. 10, бр. 6–9, 1960; год. XII, бр. 7–9, 1962).
- Радкова, А.; Петров, А.; Падешка, М.; Давитков, И. (2014). Обучението по български език в гр. Димитровград, Република Сърбија – реалности и тенденции. *Български език и литература* 56 (2), 171–198.
- Радушки, Н. (2022). Положај бугарске националне мањине и процес приступања Србије Европској унији. *Српска политичка мисао* 75 (1), 53–73; <<https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2022/05/SPM-75-3.pdf>> [23 VII 2022]
- Райчевски, С. (2008). *Царибродските българи*. София: Издателство „Захарий Стоянов“.
- Службена бележка № 01.16/2 от 22.02.1978 г., Гимназија „Йосип Броз Тито“. *Сто години Царибродска/Димитровградска гимназија (1891–1991)*, Ниш: Братство, 1991.

- Тодоров, Ј.; Котев, А.; Методијев, Н.; Николова, Д. (2020). *150 година основног образовања у Цариброду/Димитровграду (1869–2019)*. Димитровград: Народна библиотека „Детко Петров“, ОШ „Христо Ботев“.
- Трайков, К. (1969). Пълен размах на обучението в нова Югославия. *Мост* 10, 9–16.

Електронни източници

- Архив Југославије; <<http://www.arhivyu.gov.rs/>> [VI 2022]
- Братство, ежеседмичен вестник (броеве в периода 1959–1970), Ниш: Изда-телство „Братство“; Дигитален архив: <<http://kultura.bosilegrad.rs/bg/category/digital-centar/kolekcii/>> [III–VII 2022]
- Електронски каталог Cobiss.sr; <<https://sr.cobiss.net/>> [VI 2022]
- Министарство просвете Републике Србије; <<https://mpn.gov.rs/>> [VI 2022]
- ОШ „Христо Ботев“, Димитровград <<http://oshristobotev.nasaskola.rs/>> [VII 2022]
- Попис становништва, домаћинства и станова, књ. 1 и 4, (2011). <<http://popis2011.stat.rs/>> [VIII 2022]
- Службени гласник Народне Републике Србије (избрани броеви от различни години в периода 1945–1965) <<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/arrhslgl-sgarh>> [VIII 2022]

The Bulgarian language in the educational system of Yugoslavia (from the end of World War II through the early 1970s)

Summary

The paper is an attempt to shed light on the status of the Bulgarian language within the Bulgarian community which was officially recognized as a national minority in Yugoslavia following the end of the World War II. The period discussed proved decisive for the recognition of the local Bulgarian community, as a result of which its language was preserved as the basic educational medium after the war. Partly due to the specific geopolitical situation, the Bulgarian language failed to be instituted as the language of school education in Serbia. However, evidence related to the examined period testifies to the emergence of other additional reasons for this outcome. The fact that the problem has been partially elaborated on in scientific literature provides an additional incentive for collecting, systematizing, and developing an initial analysis of the data in a diachronic aspect.

Ивана Давитков е преподавател по български език в Нов български университет и във Филологическия факултет на Белградския университет. Научните ѝ интереси са в областта на съвременния български език, обучението по български език като чужд, теорията и практиката на превода и сравнителното славянско езикознание. Автор е на статии, публикувани в: „Български език и литература“, „Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин““, „Език и литература“. Издаде монографията *Грамматични трансформации при художествен превод (сръбско-български паралели)* през 2016.

e-mail: idavitkov@nbu.bg